

Mózes Huba

Elfut, búvik a kedv

Dsida Jenő elveszettnek hitt színpadi mesejátéka

Az 1933 őszen Kolozsvárt megalakult Thália Rt. sajátos arcélú erdélyi színjátszás megteremtésére törekedett. Ezt a célt szolgálta Kacsóh Pongrác *János vitéz* című daljátékának 1934. szeptember 27-i bemutató előadása is a kolozsvári Magyar Színházban Kádár Imre rendezésében, Kudelász Károly (Kós Károly útmutatásait követő) díszleteivel és Rajnai Sándor jelmezeivel.

Az előadásról érdeklletes beszámolót az Erdélyi Helikon 1934. októberi számában olvashatunk, Dsida Jenő tollából:

„János vitéz bájos meséje úgy elevenedett meg a nézők előtt, ahogyan egy kalotaszegi gyermek képzelheti el magának színes fantáziával. Kalotaszegiek voltak a díszletek: az első felvonás faludíszlete, háttérben a jellegzetes kalotaszegi dombokkal, – a második felvonás francia trónterme, kalotaszegi tányérokkal és korsókkal a falakon, a dús faragású és színes festésű királyi trónussal, tulipános székekkel és padokkal, – a harmadik felvonás tündérországa a kalotaszegi erkéllyel és tornyokkal ellátott tündérpalotával. Ugyanígy kalotaszegi volt a szereplők jelmeze is. A statisztéria a kalotaszegi Vista község száz leányából, legényéből és menyecskéjéből telt ki, akik gyönyörű népviseletükben, a hímzések, varrások pazar színpompájában, a gyöngyök csillogásában, a hamisítatlan népművészet teljes pompájában fényes keretet adtak a különben is kifogástalan rendezésű előadásnak...”

A szerénység kötelez – gondolhatjuk. Dsida Jenő cikkében egyetlen szó sem esik arról, hogy a daljátékot az ő előjátékával mutatták be, holott ezt nemcsak a Keleti Újság 1934. szeptember 27-i számának műsorelőzetese, hanem a Pásztortűz 1934. október 15-i számának Járosi Andor jegyezte *Krónikája* is említi. A Keleti Újság műsorelőzetese egyébként azt is jelzi, hogy az előjátékban Tóth Elek, Beness Ilona és Fényes Alice szerepel.

Dsida Jenő *Séta egy csodálatos szigeten* című cikk- és levélgyűjteményének gondozója, Marosi Ildikó a kötet jegyzeteiben említi, hogy a *János vitéz* előjátékának a szövege sem a kolozsvári magyar színház könyvtárából, sem pedig a szerző hagyatékából nem került elő. Nos, az egyik Kolozsvárról származó hagyaték részben fellelhető mégis egy kézzel írt szöveg, amelynek címe – *Vass Jancsi* – nem a szövegre magára, hanem sajátos módon inkább a *János vitéz* címszereplőjére utal. A kézirat nem kevés és nem minden esetben egyértelmű javítása, a szereplők megnevezésében tapasztalható következetlenségek, az udvari bolond és a király közösen (is) elénekelt dalának pótlólagos, ceruzával történt beiktatása a tintaírású szöveg végére, s végül, de nem utolsósorban a különösnek mondható címadás arra vall, hogy a mesei igazságszolgáltatás érvényességét a bohóc magatartásán mérő verses mesejátéknak nem a végleges, hanem egy tisztázat előtti fogalmazásváltozata került elő. Nem lehetetlen, hogy ez a szöveg valóban a Kolozsvárt, 1934-ben bemutatott daljáték évtizedekig elveszettnek hitt előjátéka.

A mesejátékot, amely Dsida Jenő eddigi versesköteteiben nem lelhető fel, a magam olvasatában közlöm. Új címe, alcíme, szereplőinek felsorolása is tőlem származik. Szövegközlésemben a szereplők megnevezésének és a szerzői utasításoknak az egységesebbé, következetesebbé tételére törekszem.

Dsida Jenő

A bánatos király és udvari bolondja

Verses mesejáték

Személyek

Udvari bolond
Király
Főudvarmester
Királyné
Udvari nép

UDVARI BOLOND

Tudom, Felség, nagy régi bánatát,
mely keseríti éjét, nappalát.
Ha maga elé réved komorul,
a szívem olyan nagyon elszorul,
titokban én is sűrű könnyet ejtek
és bolondozni már-már elfelejtek.
A szép királyfi, tudom, tovatűnt
és azt sem tudjuk, mi van: élte, holta?
De ki követte el vajon a bűnt,
ki volt a bűnös, aki elrabolta?

KIRÁLY

Mért téped föl a gyógyuló sebet?
Tudhatnád, hogy csak feledést eped
szívem. S te vagy, ki újra felidézed
fiacskámat, kit elrabolt a végzet.
De igazad van: mindhiába űztem
a feledést mámorban, csatatűzben,
nem tudom elfeledni őt, az édest,
piros száját, a csacsogó beszédest,
mindig nevető türkizkék szemét,
mely csillogón tekintett szerteszet,
szép szöghaját, szikrázó, puha, telt
fürtjét, amely oly tiszta fényt lövellt,
mint arany hold a nyári esti égen...
(Lehajtja fejét)
Ha nem lelem meg, nincs más hátra...
végem.
(Zokog)

UDVARI BOLOND (Ő is szemét törölgeti)

Felséges jó Uram, bocsássa meg,
ha rosszul szóltam...
(Félre)
Válla is remeg,
úgy sír szegény...
(A királyhoz)
Ó, tengermesszi tájon

nincs, aki úgy kívánna felderíteni
téged, mint én, kicsiny szolgád, királyom,
és úgy szeretné kacagásra nyitni
keserű szádat, könnyes szemedet.

KIRÁLY

Az én szemem, szám többé nem nevet.

UDVARI BOLOND

Immáron, jaj, kérdezni sem merem:
hogyan történt? Még mélyebbre verem
a tört szívedbe, attól félek én.

KIRÁLY

Ily bús király nincs több a földtekén.
E tompa gyászt, e roppant bánatot,
e fekete színt te is láthatod:
mély gyászban áll királyi váram orma,
elnémult tánc, zene, vitézi torna,
nem zeng egyéb, csupán ha ránkba gyúrt
vén pásztorkézben felrikolt a kürt,
palástunknak sötét a szövete
s minden paripánk hollófekete,
mint halottas kocsik előtt a gyász-ló,
a város csupa nagy fekete zászló
és minden templomon sötét kereszt...

UDVARI BOLOND

Úgy van, jó Uram, én is látom ezt.

KIRÁLY

Két éve már, hogy szőke kisfiam
rabló kezek közt eltűnt, odavan
s vele kialudt szemem drága fénye,
sírba hanyatlott országom reménye.

UDVARI BOLOND

Akiknek szíve mindig érted dobban,
azért hívtak, hogy felvidítsalak.
Már három hete élek udvarodban,
de minden mókám zavaros salak
serlegedben, nem szőlő tiszta nedve,
melytől megjönne szíved régi kedve.
Azért ha tréfa, móka mit se használ
– hadd legyenek több a léhűtő pimasznál,
akinek semmi célja-haszna nincs –,
lelked ajtaján nyíljk a kilincs,
törd fel rajta a nehéz lakatot
s bocsásd ki a sok bús gondolatot;
én is kitárom lelkem ajtaját,
bánatod fele lépjen rajta át
s meglásd, e módszer majd sikert arat:
szívedben így csak fél bánat marad.

KIRÁLY

Hol tanultál meg így beszélni, mondd?
Sok bölcs embernél bölcsebb egy bolond.
Ezennel jó barátomnak nevezlek,
királyi jobb karommal átövezlek
és ím, testvéri csókomat vegyed...
(*Megcsókolja az udvari bolondot*)

UDVARI BOLOND (*Könnyekig meghatva*)
Nem érdemeltem én ilyen kegyet.

KIRÁLY (*Egy mérföldköre ül*)
Az üde pázsit puha hellyel kínál,
foglalj helyet, barátom, lábaimnál
és jól figyelj rám!

UDVARI BOLOND
(*Lent*)
Csupa fül leszek.

KIRÁLY
Nehéz a szó, majd gyakran könnyezek,
amíg a sok emlékkalászból kéve
kötődik... Azt hiszem, hogy három éve
lehetett, mikor első furcsa gyászom
bekövetkezett: eltűnt fővadászom,
kit elküldöttem özvadászni ebbe
a vár mögötti sűrű rengetegbe...
(*Az erdő felé mutat*)
Hiába vártam rája két napig,
két éjjelig és három hajnalig,
a harmadik nap hajnalára, tessék,
két más vadászt küldtem, hogy megkeressék,
de még csak nagyobb lett a bánás a gyász:
ők is eltűntek, mind a két vadász.
Királyi lelkem most egyszerre roppant
haragra és nagy fájdalomra lobbant
és gyors parancsot adtam valamennyi
vadászomnak a rengetegbe menni.
Kár volt bizony sok jó vitézemért,
mert udvaromba vissza egy se tért.
Ötödnappal reggel vitéz lovagokkal,
hegyes kopjával, csaholó kopókkal
magam indultam, királyi személyem,
hogy átalitva száz poklon, veszélyen,
a rengetegnek legmélyére fussak
és jó vadászaim nyomára jussak.
Mire bukkantunk, mit gondolsz, bolond?

UDVARI BOLOND (*Izgatottan*)
Minden szavadra hallgatok, no mondd!

KIRÁLY

Figyelmed mindjárt csodálatra válhat.
Csend volt az erdőn. Sem gonosz vadállat
nem tört reánk, sem gyilkoló zsvivány.
Az erdőn túl hatalmas ingovány
terült elénk. S amint csahos kopóink
előretörtek, látom, hogy a tó ring,
iszapos színét alulról kavarja
valami szörnyeteg rút, hosszú karja,
rófnyi köröm volt valamennyi ujján –
Akkor e csúf mancs hirtelen kinyúlván
és maga körül vad örvényt sodorva,
kopóimat magához rántja sorra,
aztán amint jött – egy fél pillanat –,
mélybe tűnik az ingovány alatt.
„Rajta – kiáltok –, fel munkára, rajta,
vizet merítsen csákó, bögre, csajka
és valahány tenyér!” Komolyra vettük
a nagy munkát s másnap reggelre végre
az ingoványt fenékgig merítettük.
Amit ott láttunk, esküszöm az égre,
nem volt gyerekdolog. Nagy rengeteg
lerágott csont közt rusnya szörnyeteg
gunnyasztott lent a mocsár fenekén,
vigyorgó-rondán, szőrös-feketén,
testének számtalan volt sebe, karca
s mint a majomnak, olyan volt az arca.
Ő volt az, aki később annyi tenger
bút hozott szívemnek, a *Vadember*.

UDVARI BOLOND *(Izgatottan felugrik és a színen nyitva álló üres ketrecre mutat)*

Ki e ketrecrek lett gonosz lakója?
Már kezdem érteni! Jaj, Isten óvja
derék királyfink életét, ha még...
(Zavartan elhallgat)

KIRÁLY *(Fejét lehajtva, tragikusan)*

Ha a vadember meg nem ölte rég...
(Rövid szünet után)
Vitézeim akkor dühödt birokra
keltek velem, nagy vastag vaslapokra
kötözték, két kezét gúzsba csavarták,
dróthálóból szőtt öblös zsákba varrták
és úgy cipelték váram udvarára,
váruddvaromnak rácsos ketrecébe,
melynek acélból hármas volt a zára
és fegyver állott őrt a tetejébe.
A hármas záron nehéz vaslakat,
hármas kulcsát, melyből a baj fakadt,
királyi hitvesem ágyába tette,

a vánkos alá s ott aludt felette.
S bármint vigyázott, mégis – nemde, furcsa? –
eltűnt egy reggel valamennyi kulcsa,
kinyílt a ketrec s tova lett lakója,
ó, vad dühöm kinek terhére rója
e szörnyű bajt: szép aranyszőke kincsem
vele együtt vészett... És nyoma nincsen.
Minden vitézemnek parancsot adtam,
hogy aki félholt, az is lóra pattan
és minden földet hétszer átkutattam:
s két ízben lett azóta teleő
e táj: fiacskám nem került elő...
S én bús országgal ekképp maradtam
nagy árvaságban... Apai szívemről
úgy szakadt le, mint most az őszben erről
a fáról hull aranyszín levele,
ha beletép az őszi est szele...

(A fát szél legyinti, sok levél hull alá. Sokáig csend. Fent a várból vezető úton feltűnik a gyászba öltözött királyné és kísérete. Velük jön a főudvarmester is. Mindnyájukon nagy fekete gyászszalagok. Lassan, teljes csöndben közelednek)

UDVARI BOLOND *(A ketrecre hajolva, lassan, szótagolva)*

Oly furcsa bánattal vagyok tele
s a szívem így még sosem vert nekem...

KIRÁLY *(Sírva)*

Én édes, drága, szöszeke gyermekem.

FŐUDVARMESTER *(Hórihorgas, kellemetlen arcú ember, aki egyszerre tud mézesmázos, hízalgő és goromba lenni. Előlép, és ráírvall a bolondra)*

Semmirekellő! Hitvány gézengúz!... Bocsánat, felséges jó királyom, hogy ily méltatlan szavak szúrós bogáncsi fakadnak ajkam talajából világító lényed jelenlétének fennkölt sugarában, de ezt a naplopót meg kell kissé rendszabályoznom... Felséged aranyos szíve, melyet most a bánat kísérteteinek hideg lehelete homályosított el, túlságosan is elnéző az ilyen falánk, semmirevaló, élődsi férgék irányában, amilyen ez a bolond is... Állj ide elé! Reszkess, nyomorult! Hát mondd, miért hívtalak én nemes, jó királyunk udvarába? Nem azért, hogy dalolj, táncolj, mókázzál és bolond agyvelőd rakétaival fénysugarat lövellj felséges királyunk bánatának éjszakájába?... És te ahelyett itt búslakodol, könnyezel, nyomorult! És jó királyunk lelkére is újra meg újra ráteríted a gyász komor köpenyegét... Leüttetem a fejedet, ha most rögtön énekelni nem kezdesz... Egy-kettő-három... dalolj! Dalolj, különben véged!... Halljuk!...

UDVARI BOLOND *(Szemét törölgetve, dadogva, ijedten felel, néha a királyra néz, aki mély bánatba merülten, mozdulatlanul áll, mint az imént)*

Nem könny ez, nem... a telt szőlőgerezdek
leve ez, must, mely... borra forr ki majd...
és minden embert táncra, dalra hajt...
Nagyuram... rögtön... énekelni kezdek...

FŐUDVARMESTER

Nem rögtön, hanem most! Csirkefogó!

UDVARI BOLOND

Már kezdem is...

(A király felé fordulva énekel. Amint a szöveg megváltozik, úgy változik szomorúvá a bolond hangja és arca is. A király átszellemülten figyel)

Dalt, dalt! melyben ég, lángol a tűz!

Dalt! Dalt! mely borút, bánatot űz!

Táncolj! Balga, ki sír

és búsong, mint a parti fűz.

Jaj, jaj, bárhogy is rejsd, ami fáj,

jaj, jaj, sírásra rándul a száj.

Elfut, búvik a kedv

és bolyongsz, hogy rátalálj.

FŐUDVARMESTER

Nem így, te ördög kölyke! Nem így, hanem vidáman.

(Meg akarja ragadni a bolondot, de a király hirtelen elébe áll)

KIRÁLY *(Némán, fölségesen, parancsolón int a főudvarmesternek, hogy takarodjék)*

FŐUDVARMESTER *(Fejét lehorgasztva, megszégyenülten el)*

KIRÁLY *(Átöleli a bolondot és ő is elénekli a dalt, amelyet a bolond énekelt. Mindketten énekelik a refrént. Az ének befejezte után csöndben megfordulnak, és összefogózza indulnak visszafelé, fel az úton a várba. Az udvari nép utat nyit kétoldalt, a királyné a király jobb karjába karol, majd valamennyien elvonulnak lassan)*

A pásztorkürt újra megszólal, a színen báránycsordák mennek át, és velük a kürtöt fúvó pásztorfiú.

Függöny csöndesen lemegy.